

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 58., BR. 1., 1. – 40., ZAGREB, veljača 2011.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

O SERBOKROATISTIČKOM DEGRADIRANJU GLOTONIMA *HRVATSKI*

Leopold Auburger

Leskienovo degradiranje glotonima *hrvatski*

Kad serbokroatisti moraju braniti svoje osnovno glotonimsko nazivlje, a posebice naziv *srpskohrvatski* od prigovora kroatista, onda redovito pribjegavaju retoričkomu oružju podcjenjivanja kritičara. I to po obrascu koji je već suutemeljitelj i „pradjed“ serbokroatističkoga smjera u njemačkoj južnoslavistici August Leskien u Uvodu svoje Gramatike srpsko-hrvatskoga jezika iz 1914. godine uporabio: Glotonim se *hrvatski* obezvrjeđuje kao neznanstveni, pučki, ili po Leskienu „narodnjački“ naziv, a umjetno se nazivlje tipa *srpskohrvatski* ističe kao znanstveni ili po Leskienu kao tvorba „učenoga istraživanja“ (Leskien, 1976.: XVIII. – XX.). August Leskien dodaje svojemu nazivu *serbo-kroatisch* još i uputu da ga treba razumjeti unitaristički kao glotonim jedinstvenoga zasebnog jezika. Stoga, sastavni se dijelovi te složenice ne bi smijeli razumjeti tako da postoji jedan zaseban srpski i jedan zaseban hrvatski jezik (Leskien, 1976.: VIII.; Auburger, 2000: 12. – 13.).

Promicanje serbokroatističkoga nazivlja u razdoblju hrvatskih vukovaca

Tom je degradiranju narodnoga glotonima *hrvatski* u korist serbokroatističkomu nazivlju tipa *srpskohrvatski* jako pogodovala pretežna uporaba serbokroatističkoga nazivlja u filološkim, znanstvenim, „učenim“ radovima hrvatskih vukovaca, uključujući jezikoslovne radove tadašnje JAZU. Dovoljno je ovdje podsjetiti na Akademijin Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1. sv. 1880. – 1882.) te na radove Tome Maretića Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (1899.) i Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole (Zagreb, 1906.), o kojoj će kasnije još biti riječ. Ako je i rječnik Franje Ivekovića i Ivana Broza objavljen pod naslovom Rječnik hrvatskoga jezika (1901.), on je ipak kompiliran i izrađen po idejama Vuka Karadžića i Đure Daničića, na čijim se radovima taj rječnik, prema Ivekovićevu predgovoru, više-manje isključivo temelji. Taj je rječnik sastavljen po nalogu Matice hrvatske kao praktičan rječnik jer je veliki Akademijin rječnik, čijih je prvih pet svezaka objavljeno između 1880. i 1903., nije bio namijenjen priručnoj uporabi. Ali po serbokroatističkim načelima kompiliran rječnički materijal toga Rječnika hrvatskoga jezika umnogome nije bio zadovoljavajući i reprezentativan za hrvatski jezik, a pogotovo ne za hrvatski književni jezik, tako da taj rječnik već u ono doba nije ispunjavao svoju zadaću rječnika živoga hrvatskog suvremenog jezika. A kako treba razumjeti atribut *hrvatski* u njegovu naslovu, to nam objašnjava Franjo Iveković u svojem predgovoru: s obzirom na svoje izvore taj bi se rječnik mogao nazvati i *Rječnik srpskoga jezika*; ali kako su ga napisali i objavili Hrvati, nazvan je *Rječnik hrvatskoga jezika*.

Atribut se *hrvatski* u tom naslovu, dakle, ne smije tumačiti glotonimski. Charles Jelavich u svojoj knjizi Južnoslavenski nacionalizmi: Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914. (Zagreb, 1992.) piše o Ivanu Brozu da su njegovi

„pogledi o jedinstvenom hrvatskom i srpskom književnom jeziku osobito bjelodani u izdanjima Petračićeve čitanke iz 1888., koja prikazuje problematiku pjesništva, stila i proze.“ (Jelavich, 1992.: 112. – 113.)¹

Taj primjer negltonimske uporabe atributa *hrvatski* u jezikoslovnom surječju naslova Iveković-Brozova *Rječnika* potvrđuje opći rezultat Jelavicheve analize srpskih,

---

¹ Fr. Petračića Hrvatska čitanka. Za više razrede srednjih učilišta. Dio 1.: Poetika i stilistika. 2. izd., Zagreb, 1888.; 5. izd. Zagreb, 1904., pod naslovom Hrvatska čitanka. Za više razrede srednjih učilišta Franje Petračića. Dio 1.: Poetika, stilistika i proza. Po Charlesu Jelavichu Franjo je Petračić upoznao Vuka Karadžića na Bečkom sveučilištu gdje je studirao grčku filologiju „te je postao jedan od njegovih obraćenika“ (Jelavich, 1992.: 112.). Po Petračićevu shvaćanju „hrvatska je narodna književnost nastala u početku suvremenoga razdoblja“ (str. 126.). Petračićeva čitanka „se upotrebljavala u školama sve do drugog svjetskog rata.“ (str. 112.) Sam se Charles Jelavich koristi, uostalom, serbokroatističkim nazivljem te govori o „srpsko-hrvatskom jeziku“ koji „ima tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko.“ (str. 271.)

hrvatskih i slovenskih udžbenika iz povijesti i zemljopisa za razdoblje prije 1914. god. Premda su utjecajni autori serbokroatističkoga smjera kao Franjo Petračić i Mirko Divković govorili o jeziku kojim su se služili, kao o *hrvatskom ili srpskom*, oni su ipak tvrdili

„da je književnost Dubrovnika i Dalmacije hrvatska književnost napisana na ijekavskoj varijanti štokavskoga narječja“, i premda su „redovito identificirali Hrvate i Srbe kao jedan narod ili naciju, oni nikada nisu tvrdili da su Hrvati išta drugo osim Hrvati, koji, međutim, govore istim jezikom, kao i njihova slavenska braća Srbi.“ (Jelavich, 1992.: 259. – 260.)

Uz etničko je i političko-povijesno i zemljopisno nazivlje bilo čisto hrvatsko:

„Hrvatske školske knjige iz zemljopisa čvrsto su stajale na gledištu da su Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Istra hrvatske zemlje, ali nisu tvrdile da su Bosna i Hercegovina hrvatske zemlje u kojima žive jedino Hrvati.“ (Jelavich, 1992.: 261.; osobito za Dalmaciju v. str. 126.)

Time je hrvatska nazivoslovna situacija u razdoblju dominacije vukovaca postala slična crnogorskoj: unatoč prihvaćanju serbomontenegrizma, Crnogorci nisu odustali od nazivanja samih sebe *Crnogorcima* ili *Brđanima* i svoje zemlje i države *Crnom Gorom*. Ipak su u suglasju sa serbomontenegrizmom smatrali da pripadaju zajedno sa Srbima jedinstvenomu narodu, i da im je jezik i književnost isti kao Srbima. Glotonimsko su nazivlje, međutim, preuzeli od srpskih filologa, znači prihvatili serbističko odnosno serbokroatističko nazivlje. Uzevši u obzir tu hrvatsku serbokroatističku nazivoslovnu situaciju, može se s razlogom pitati, zar je atribut *hrvatski* u naslovu Brozova Hrvatskoga pravopisa iz 1892. godine (²1893., ³1904., ⁴1906., ⁵1911.) stvarno glotonimski atribut ili je istoznačan s istim neglotionimskim atributom u naslovu Iveković-Brozova Rječnika hrvatskoga jezika (1901.). Preimenovanje je Brozova Hrvatskoga pravopisa u Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika prilikom preradbe toga pravopisa Dragutinom Boranićem (1921.) svakako uvelo jednoznačno glotonimski atribut, iako serbokroatistički.

Opisana je hrvatska serbokroatistička nazivoslovna situacija dovela do toga da je u tom razdoblju glotonimska kategorija *hrvatski* na filološkom i jezikoslovnom polju postala obezvrijeđena i glotonimski se naziv *hrvatski* izgubio kao stručni naziv. Međutim, taj je nazivoslovni rezultat bio potpuno u skladu s pokušajima kulturnopolitičkoga i školsko-obrazovnoga ostvaraja serbokroatističkoga programa kao ideološkoga prosvjetiteljstva. Utjecajni je vukovac Ivan Filipović (1823. – 1895.), osnivač i prvi predsjednik Hrvatskog pedagoško-književnog zbora (1871.) i školski nadzornik od 1875. do 1886., u svojoj čitanci *Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske za građanske i višje djevojačke škole* (1875.) slavio Vuka Karadžića i Đuru Daničića kao najveće autoritete „našega jezika“ i jezikoslovlja „u Hrvata i Srba“ te tadašnju JAZU jer je „obavila dvie velike zadaće: osviestila je sav narod i stvorila

jedan obći narodni književni jezik“.² Glotonim je *hrvatski* preživio u nazivlju hrvatskih filologa toga razdoblja nadmoćnoga serbokroatizma uz dvočlane serbokroatističke nazive samo kao „pučki“, „neučeni“, znači nestručni naziv. Vjerojatno treba i Maretićevu uporabu atributa *hrvatski* u naslovu njegove normativne gramatike za niže razrede srednjih škola u tom smislu protumačiti (Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola, Zagreb, 1899., ²1901.). Jer i tu vrijedi, što Charles Jelavich u svezi sa serbokroatističkim, jugoslavističkim i južnoslavenskim sadržajima u udžbenicima prije 1914. godine općenito tvrdi, naime kako „učenici možda nisu mogli lako razumjeti pitanja jezika i književnosti“ (Jelavich, 1992.: 260.). Daljnja su izdanja Maretićeve gramatike već objavljena pod naslovom sa serbokroatističkim atributom *hrvatski ili srpski*, a namijenjena su ne samo nižim razredima nego uopće srednjim školama (Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole, Zagreb, ³1906., ⁴1913., ⁵1918., ⁶1921., ⁷1923.; Beograd, ⁸1926., ⁹1927., ¹⁰1928.).

Kemijske formule u službi serbokroatističkoga nazivoslovlja i tronarječnost cjelokupnoga hrvatskog jezika

Nedavno se taj obrazac degradiranja glotonima *hrvatski* prikazao u novom oblikovanju kad se serbokroatistički dvodijelni nazivi uspoređuju s dvodijelnim kemijskim formulama kao na primjer NaCl.³ Međutim, budući da kemijske formule poput navedene označuju stručnim simbolima uz određena tvorbeno pravila sastav kemijskih spojeva, ta je usporedba semiotički pogrešna. U slučaju serbokroatističkoga naziva *srpskohrvatski* nikoji stvarni jezični korelat kemijskomu spoju između elemenata Na i Cl čiji je rezultat NaCl, ne postoji. Jer nema takvoga cjelovitoga jedinstvenog zasebnog jezika koji bi u toj nazivoslovnoj analogiji odgovarao NaCl, tj. kuhinjskoj soli. Pukom se nominalističkom nazivoslovnom tvorbom takav serbokroatistički pajezik ne može dočarati. Stoga je složenica *srpskohrvatski* u tom pogledu bespredmetna odnosno samo ekstenzijski i nominalistički definirana za

---

² Usp. Jelavich, 1992.: 133.; Filipovićev navod potječe po Jelavichu iz njegove čitanke *Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb, 1875., str. 83., 89. (Jelavich, 1992.: 133.). Ivan je Filipović prije dominacije serbokroatizma sastavio *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache – Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika* (Zagreb, uz sudjelovanje Gj. Deželića i Lj. Modca, I. Njemačko-hrvatski dio, 1. – 2. sv., 1869. – 1870.; uz sudjelovanje Gj. Deželića, Lj. Modca i Gj. Šimončića, II. Hrvatsko-njemački dio, 1. – 2. sv., 1875.).

³ Tu je usporedbu uveo u nazivoslovno raspravljanje Dalibor Brozović, ali u drugom surječju, naime u svezi s pokušajem da objasni svoj pojam o „konkretnim nacionalnim varijantama apstraktne standardne novoštokavštine“ (Brozović, 1992.: 359.). Snježana je Kordić u svojoj polemici s Brozovićem iskoristila tu usporedbu u svrhu degradiranja kroatističkoga glotonima *hrvatski* kao naziva „naroda“ i „običnih ljudi“, znači pučke lingvistike, a u korist dvočlanoga naziva *srpskohrvatski* kao znanstvenoga (Kordić, 2001.: 238. – 239.). Na tu sam Kordićkinu polemiku svojevremeno odgovorio posebnim člankom (Auburger, 2001.: 215. – 217.).

jednu umjetnu skupinu zapravo zasebnih jezika. Dakle, nema smisla smatrati kemijsku formulu NaCl analogonom serbokroatističkomu dvočlanom nazivlju. Takvo je analogiziranje samo serbokroatističko-unitaristička retorička lukavština s ciljem degradiranja glotonima *hrvatski* kao neznanstvenoga. Međutim, podcjenjuju se tim lukavim naumom također hrvatski „obični ljudi“ kad nazivaju svoj jezik elementarnim narodnim glotonimom *hrvatski*. U tom se serbokroatističkom nazivoslovnom postupku može vidjeti i određeni prijezir prema hrvatskoj jezičnoj zajednici kao povijesnomu imenodavcu. Stoga, takav postupak zaslužuje da se ocijeni riječima iz Negromantova prologa Držićevu Dundu Maroju kao postupak *nahvao* za razliku od narodnoga imenovanja *nazbilj*.

U slučaju naziva *srpskohrvatski* ne postoji nikoji stvarni jezični korelat kemijskomu spoju između elemenata Na i Cl čiji je rezultat mineral NaCl, tj. kuhinjska sol. Jer nema takva jedinstvenoga zasebnog jezika koji bi odgovarao tom mineralu. Radoslav je Katičić tek nedavno to posredno zorno obrazložio. U svojem je razgovoru za Vijenac povodom svoje 80. obljetnice života Radoslav Katičić duhovito napomenuo da srpski jezik, točno gledano, nije štokavski, jer srpski

„se ne može govoriti čakavski ili kajkavski, ... Štokavski je štokavski u odnosu na čakavski i kajkavski. Ako je kao da čakavskoga i kajkavskoga nema, a Srbima jest tako, onda i ono što oni govore nije štokavski. Ako pitaju *što* ne znači da su štokavci. I Makedonci pitaju *što*, i Bugari i Rusi, pa nisu štokavci.“ (Katičić, 2010.)

Može se ta pronicava tvrdnja potvrditi kroatističkom primjenom moje opće teorije jezičnih sustava i varijanata. Jer je lektalna značajka „štokavski“ odnosni pojam u oprjeci prema drugim istovrsnim unutarjezičnim lektalnim značajkama. U slučaju hrvatskoga jezika to znači u suodnosu s obilježjima „čakavski“ i „kajkavski“. Te su oprjeke rezultat lektalne odrednice cjelovitoga hrvatskog jezika kao tronarječnoga. Hrvatska štokavština, čakavština i kajkavština djeluju u tom lektalnom sastavu kao bitne razlikovne lektalne jedinice („lektale Abstandseinheiten“; Auburger, 2009.: 216. – 217.) cjelovitoga hrvatskog jezika.

U zamjetljivom kontrastu s hrvatskim jezikom ni srpski jezik ni slovenski jezik takav lektalni sustav nemaju. Stoga, samo u hrvatskom slučaju ima informacijskoga smisla isticati da je sveopći književni i standardni jezik hrvatskoga štokavskog osnovnog tipa. Jer postoje i čakavski i kajkavski hrvatski (regionalni) književni jezici. Ta glavna tronarječna lektalna struktura cjelokupnoga hrvatskog jezika ujedno određuje i komunikacijsku strukturu hrvatske jezične zajednice. Jer kao što su hrvatska štokavština, čakavština i kajkavština spojene u hrvatsku jezičnu cjelinu, tako su hrvatski štokavci, čakavci i kajkavci ujedinjeni u hrvatsku jezičnokomunikacijsku zajednicu. Slikovito rečeno, cjeloviti se hrvatski jezik najprije sklanja po tim trima lektalnim sastojcima. Taj je sustav takoreći glavna, osnovna i polazna paradigma hrvatske lektalne sklonidbe.

Literatura

- Auburger, Leopold, 2000.: Razvoj kroatistike i njezino sučeljavanje sa serbokroatističkim zamislama njemačke južnoslavistike, *Filologija*, knj. 35., str. 1. – 23., Zagreb
- Auburger, Leopold, 2001.: Hrvatski jezik, kroatistika i serbokroatističko nazovinazivoslovje. Povodom članka Snježane Kordić u Republici, god. LVII., broj 1. – 2., siječanj – veljača 2001., str. 236. – 242., Republika, god. LVII., br. 7. – 8., str. 213. – 225., Zagreb
- Auburger, Leopold, 2009.: Hrvatski jezik i serbokroatizam, Rijeka
- Brozović, Dalibor, 1992.: Serbo-Croatian as a pluricentric language, M. Clyne (ed.), *Pluricentric languages, Differing norms in different nations*, str. 347. – 380., Berlin
- Jelavich, Charles, 1992.: Južnoslavenski nacionalizmi: Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914., Zagreb
- Katičić, Radoslav, 2010.: Srpski jezik nije štokavski, *Vijenac*, br. 427. – 429., 15. srpnja 2010., naslovnica, Zagreb; [http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac427.nsf/AllWebDocs/Srpski_jezik_nije_stokavski, 13.09.2010.]
- Kordić, Snježana, 2001.: Naziv jezika iz znanosti gledan, Republika, god. LVII., br. 1. – 2., str. 236. – 242., Zagreb
- Leskien, August, 1976.: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*, Heidelberg, 1. izd. 1914.

Sažetak

Leopold Auburger, sveučilišni profesor u miru, München, Njemačka
UDK 811.163.428(091), izvorni znanstveni rad
primljen 9. listopada 2010., prihvaćen za tisak 10. siječnja 2011.

Über die serbokroatistische Degradierung des Glottonyms *Kroatisch*

Zur Verteidigung der serbokroatistischen Glottonymie vom Typ *Serbokroatisch* gegen den kroatistischen Einwand, dass diese Bezeichnungen gegenstandslos sind, da es eine derartige Einzelsprache tatsächlich nicht gibt, wird regelmäßig zu dem rhetorischen Mittel einer Degradierung dieser Kritik als “unwissenschaftlich” gegriffen. Dies geschieht auf dem Weg, dass die serbokroatistische Glottonymie als “wissenschaftlich”, die kroatistische aber als “unwissenschaftlich”, “volkstümlich”, “laienhaft” bewertet wird. Die Geschichte dieser Art von Abwertung des Sprachnamens *Kroatisch* lässt sich bis in die Zeit der Vorherrschaft der Anhänger von Vuk Karadžić in der kroatischen Kroatistik und bis zu August Leskien (1914) in der deutschen Slavistik verfolgen. Auch die Untersuchung von kroatischen und serbischen Schulbüchern aus der Zeit vor 1914 von Charles Jelavich (1992) gibt hierzu aufschlussreiche Informationen. In jüngerer Zeit ist dieses Verfahren unter Verwendung chemischer Formeln als angeblicher Analogie zur serbokroatistischen Terminologie (*NaCl – Serbokroatisch*) angewendet worden. Aber gerade die Entsprechung zur chemischen Verbindung der Elemente Na und Cl in NaCl (Kochsalz) gibt es im Fall der beiden Einzelsprachen Kroatisch und Serbisch nicht. Dazu hat jüngst Radoslav Katičić mit seinem Hinweis, dass nur das Kroatische im kontrastiven Sinn štokavisch ist, ein wertvolles Argument vorgebracht. Dieses Argument wird im Zusammenhang mit der dreidialektalen Grundstruktur des Kroatischen weiter expliziert.